

1. Межкултурното обучение и ценностите в Европа

Intercultural
Learning
T-Kit

1.1. Какво е Европа и накъде отива тя

1.1.1. Европа: понятие за многообразие

Европа винаги е играела важна роля в глобалната икономика, политика и история. Днес Европа е не само географско или политическо понятие, но и серия от понятия за различните европейски институции, за всеки който живее в нея, както и за останалия свят. Тези понятия имат много и разнообразни интерпретации, винаги обединени от едно – Европа е нашият общ дом.

В интерес на истината, Европа винаги е била двигател за развитието на цивилизацията, но и източник на революции, както за съжаление и на световни войни.

Днес така нареченият „стар континент“ има ново лице. Това е лице на нарастващо и променящо се многообразие. Многообразие, което се корени в историята. Част от това е колониализмът. От Средновековието до съвсем скоро, много европейски държави (Великобритания, Португалия, Испания, Франция и др.) имаха колонии на други континенти. В края на 50-те и през 60-те години на миналия век, пътуващи работници от тези страни биват поканени в европейските страни. Днес много хора обикалят континентите отчасти като туристи, но в повечето случаи като преселници, принудени от неблагоприятните условия в собствените си страни. Днес е напълно нормално жители от северна Африка да живеят в съседство с французи, индийците с англичани и т.н. Когато към това добавим китайски и ромски бежанци, както и имигранти от Балканите, картината придобива още по-голяма яснота. През вековете това многообразие е направило Европа тясно свързана с другите континенти. Днешна Европа не може да бъде разбрана извън богатството, породено от разнообразието на хората и културите, които я населяват.

Вече повече от десетилетие няма Студена война и желязната завеса между Източна и Западна Европа не съществува в стария си вид. Ала все още хората не знаят много едни за други, за съседите си, за колегите си или за човека на съседната маса. Ние се нуждаем от това да се опознаем един друг и трябва да се научим да го правим, преодолявайки предразсъдъците и илюзиите си, ако искаме да имаме общо бъдеще.

Нормална реакция на всяко човешко същество е да защитава културата си и ценностите на общността си. Затова е лесно да се поставят етикети на останалата част от света. Но реалността днес ясно показва на всички, че без значение дали приемаме различието (различните култури) на другите хора около нас, ние трябва да намерим начин да живеем заедно в едно общество. В противен случай дилемата е:

Да бъдем или да не бъдем

Поглеждайки европейската история, е очевидно че никога не е било лесно, и все още не е, да се намерят начини за приемане на тези различия и за мирно съжителство с тях. Интересите и политиката разделят хората в зависимост от тяхната етническа, религиозна или друга принадлежност, пораждайки конфликти с цел преразпределяне на политическа и социална власт или географски територии.

Такъв е случаят с Първата и Втората световна война, с така наречената Студена война, с постоянните конфликти в Европа (Ирландия, Испания, Кипър и др.) и настоящите конфликти на Балканите и в Кавказ.

На политическо събрание през 1947 г., лидерът на воюваща Великобритания, Уинстън Чърчил, поставя въпроса:

„Какво е Европа сега?“ И отговаря: „Купчина отломъци, костница, развъдник на болести и омраза.“ Неговото неприятно виждане не е преувеличено. След Втората световна война Европа е срината, но дали сме се поучили от историята? Защо виждането на Чърчил е все още вярно за някои части на Европа?

Милиони хора загиват през тези войни. И днес много живеят и страдат в условия не много по-различни от тези след Втората световна война. Други се страхуват да се завърнат в домовете си, за да не бъдат убити. Глобален проблем е, че хората не се учат от собствения си трагичен опит, и че използват срещу други (често такива, които не са част от конфликта) същите методи, от които сами са пострадали.

В такива ситуации европейският гражданин вярва и се надява, че международните институции могат да реагират мигновено и да решат всички проблеми. Ала повечето европейски граждани не правят разлика между Съвета на Европа и Европейския Съюз, а от тези които я правят, малцина знаят историята, политиката и ценностите на тези институции. Работата по установяването на мирна Европа доведе до основаването на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) и Европейския съюз. Важно е да погледнем историята и ценностите на тези институции, както и техните възможности и ограничения. Това помага да се види как по-добре да се прилага и пренася опита и инструментите, които тези институции са развили за поддържането на различни организации и институции на национално и местно равнище.

Често хората не осъзнават, че самите те имат много повече сила да решат проблемите си. И много често с конкретните си действия те могат да допринесат много за подобряването на обществата си. Особено силна роля тук играят неправителствените организации (НПО) и младите хора.

1.1.2. Няколко думи за историята и ценностите на Европейските институции

На 5 Май 1949 г., в двореца „Св. Джеймс“ в Лондон, десет държави подписват договора, полагащ статута на **Съвета на Европа**. Това са: Белгия, Франция, Люксембург, Холандия, Великобритания, Ирландия, Италия, Дания, Норвегия и Швеция.

Съветът на Европа има 41 държави членки (*през 2005 г. броят на държавите членки е 46 – бел. ред.*) и неговите цели са да защитава правата на човека, плуралистичната демокрация и върховенството на закона; да поощрява осъзнаването и развитието на европейската културна идентичност; да търси решения на проблемите на европейското общество; да подпомага демократичната стабилност в Европа, осигурявайки политическа, законодателна и конституционална подкрепа.

Фактът, че тази европейска институция работи из целия континент показва колко голяма и многообразна е Европа, а също и колко важна е днешната политическата роля на тази институция в разширена Европа.

През 1950 г., програмата на Жан Моне за обединяване на европейските въгледобивни и стоманодобивни индустрии е предложена от Робер Шуман, тогавашен външен министър на Франция. Според Плана „Шуман“: „Вече няма място за празни приказки“, защото „за да се даде истински шанс на мира, първо трябва да я има Европа.“ През следващата година шест държави се присъединяват към Европейската общност по въгледобив и стомана (ЕОВС): Франция, Италия, Германия, Белгия, Холандия и Люксембург. От Великобритания се очаквало да поеме ръководна роля, но тя отбягва членството, за да запази суверенитета си, който щяло да намалее при влизането в ЕОВС.

През 1955 г., представители на шестте членки на ЕОВС се срещат в Сицилия, за да обсъдят един по-всеобхватен икономически съюз. В резултат, през 1957 г., Европейската икономическа общност, по-известна като Общ пазар, влезе в сила с подписването на Римския договор.

Идеите на основателите на **Европейския Съюз** – Моне, Спаак, Шуман и други – обаче го виждат и като обещаващ и дългосрочен политически съюз. Днес (юни 2000 г.), ЕС има 15 държави членки, 5 са в процес на преговори, а още 6 са поканени да преговарят за членство (*през 2005 г. държавите членки са 25, а България и Румъния са привършили преговорите и очакват присъединяване през 2007 г. – бел. ред.*).

Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) е общо европейска организация за сигурност, с 55 държави членки, обхващащи географския район от Ванкувър до Владивосток. Като регионално споразумение съгласно глава 8 от Устава на ООН, ОССЕ се основава като регионален инструмент за ранно предупреждение, предотвратяване на конфликти, управление на кризи, и възстановяване на Европа след тяхното възникване.

ОССЕ е основана през 1975 г. под името Конференция за сигурност и сътрудничество в Европа (КССЕ), за да служи като многостранен форум за диалог и преговори между Изтока и Запада. Срещата на най-високо равнище в Париж през 1990 г. задава нов курс на КССЕ. В Парижката харта за нова Европа, КССЕ е призована да допринесе за управляването на историческата промяна в Европа и да отговори на новите предизвикателства в периода след Студената война. Отчитайки, че КССЕ вече не е просто Конференция, срещата на най-високо равнище в Будапеща, променя името ѝ на ОССЕ.

Днес ОССЕ играе водеща роля в поощряването и поддържането на сигурността чрез сътрудничество в Европа. За тази цел ОССЕ сътрудничи с други международни и местни организации и поддържа тесни връзки с множество неправителствени организации.

1.1.3. Предизвикателствата пред Европа

Сега Европа е поставена пред предизвикателството за икономическо, политическо и географско обновяване. Но най-голямото предизвикателство е как да се запази мира и да се подпомогне европейската стабилност. Политическите системи също стоят пред предизвикателства – как да намерят краткосрочни и дългосрочни стратегии в полза на тази стабилност, как да се намери оптималния начин за сътрудничество между различните институции, с оглед прилагането на политиката за създаването на една мирна Европа.

И накрая, но не на последно място, Европа трябва да определи новата си роля в света като конструктивен и отговорен фактор в глобалната политика и икономика, чувствителен за световните измерения на предизвикателствата, пледирайки за ценности от които да спечелят всички хора по света. Различните институции използват различни инструменти за постигане на цели като: Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи, различни рамкови конвенции, интегриране на програми, мерки за създаване на Общ пазар и други.

Работата на европейските институции се основава на ценности, които играят важна роля за създаването на мирна Европа, за преодоляването на пропастта между Изтока и Запада, за поощряване участието на малцинствените групи и изграждането на межкултурно общество. Всички хора трябва да могат да

участват изцяло и на равни начала в изграждането на Европа. Ето защо необходимостта хората да се научат да живеят заедно е важна не само за европейската политика, но и като конкретна реалност на национално и местно равнище.

С това издание ние ще изследваме взаимоотношенията на межкултурното обучение със зачитането на човешките

права, зачитането на правата на малцинствата, солидарността, равните възможности, участието и демокрацията. Това са ценностите на межкултурното обучение, но това са и заявените ценности на европейските институции и основа за европейското сътрудничество и интеграция. Как да направим тези ценности, ценности и на европейските граждани?

1.2. Нови отправни точки

В тази ситуация, някои процеси показват настоящата реалност на Европа, тази така културно многообразна Европа, в постоянна връзка с другите континенти. И като се вземе предвид рамката на глобалния – и все по-глобализиращ се – свят, в тези процеси особено място заема междукултурната перспектива. Това са нови отправни точки и могат да бъдат съществени катализатори за културния диалог в Европа и в други части на света.

Една Европа: обединяване на многообразието?

След падането на желязната завеса, европейските държави отново започват да се сближават. Политическите, религиозните и икономическите разделения от миналото довеждат до различни, понякога противоположни процеси, особено между Изтока и Запада. Да се говори за тези изживявания е трудно и сложна задача – културното и политическото разбиране често среща ограничения. За тези опити е трудно да се проследят внимателно всички културни, религиозни, социални, икономически и политически последици. Сближаването в Европа може да бъде възможност за установяване на диалог между гражданите на различните страни, за учене един от друг, за взаимно опознаване и накрая, в по-фундаментален аспект, за ново определяне на отношението ни към другите части на света.

Ще е възможен ли отворен диалог върху миналите и настоящи процеси (включително неприятните), върху идеологическата обтегнатост и върху различния опит? Ще се борим ли за интеграция на равни начала? Как можем да създадем общи пространства, за да изразим страховете и надеждите си и да се опознаем по-добре? Как можем ние, гражданите,

да участваме и да бъдем ангажирани в този диалог за изграждането на Европа? Една „обединена“ Европа все още ли ще е многообразна и ценяща различията? Една „обединена“ Европа ще бъде ли отворена към и приемаща култури от други краища на света?

Глобализация: обединени или уеднаквени?

Нарастващата икономическа глобализация води до промени във всички сфери на човешкия живот – лична, социална и културна. Индивидуалната отговорност изглежда сякаш едновременно нараства и изчезва. Пропастта между бедни и богати нараства, но въздействието на едните върху другите е по-малко очевидно. Един брокер в Ню Йорк може несъзнателно да реши съдбата на дете от бедните квартали на Куала Лумпур, но обратното е по-малко вероятно. По-трудно е да се преследват каузи. Светът изглежда се развива в тясна взаимосвързаност, в която се празнуват общи културни събития като например Световното първенство по футбол. Значението на времето и пространството изчезва. Напредъкът в технологиите за комуникация ни сближава и позволява нарастване на знанията ни, но не задължително и на възможността да ги интегрираме. Начините по които се справяме с тази сложна динамика водят до различни последици.

По-големият достъп до медиите означава ли по-голяма солидарност? Демокрацията и човешките права могат ли да се поддържат от един свят, свързан чрез Интернет? Ще можем ли да се възползваме от всички тези знания като отправна точка за нови срещи и решения? Кока-кола, сателитната телевизия и McDonald's ли са новите културни артефакти на близкото бъдеще?

Какви са предварителните условия за окуражаване на плурализма и съжителството на различни културни модели в един глобализиран свят? Има ли шанс за развиване на „световна общност“, предлагаща поносим живот и пълноценно място за всекиго? Кой управлява икономиката и електронната мрежа? Променя ли се културата, ако се промени възприемането на времето и пространството?

Нови общества: многокултурни или межкултурни?

Днес хора с различно културно минало често живеят заедно в едно общество. Миграцията между различните държави се дължи от една страна на по-голямата информираност и подвижност, и на несправедливи политически и икономически обстоятелства от друга. И все пак, мигрирането в Европа е относително малко, в сравнение с други континенти. Колкото повече граници премахваме, толкова по-силно защитаваме други (за някои такъв пример може да бъде Шенгенския договор). „Стига чужденци“ става политика. Започваме да делим чужденците на „добри“ и „лоши“, а причините за миграцията – на „валидни“ и „невалидни“. Много от нашите общества намират нови – или не толкова нови – начини, за да се справят с новата ситуация: гета в предградията, сегрегация, расизъм. Възможните форми за съвместно живеене се дебатираат. Опитваме се да отговорим на въпроса дали хората от различни култури могат да живеят едни до други в едно многокултурно общество или могат да образуват едно „межкултурно“ общество с по-дълбоки взаимодействия, и какви биха били последствията от това. Какво е личното въздействие на културното различие? Ще можем ли да се справим с ежедневното многообразие около нас? Можем ли да се научим да ценим тези различия? Това възможности ли са за развиване на плуралистични форми

на съжителство в квартали, градове и държави? Могат ли различните култури да живеят заедно въз основа на любопитство, взаимно приемане и уважение? Какво трябва да извършим, за да постигнем това? С какви трудности ще се сблъскаме?

Идентичности: национален или глобален гражданин?

Тези нови плуралистични и многокултурни общества пораждат несигурност. Традиционните културни критерии изчезват; нарастващото многообразие може да се възприеме като заплаха за това, което наричаме своя идентичност. Основни елементи и критерии бързо се променят или загубват значение: нация, територия, религиозна принадлежност, политическа идеология, професия, семейство. Традиционните модели на принадлежност се разпадат и формират нови изрази на култура. И така, ние отново сме като „номади“, търсейки нови критерии, все по- и по-индивидуални. Идеологически затворените групи като сектите стават все повече, национализмът се възражда, отговорността се пренася върху „силните лидери“. Икономическата несигурност, нарастващата социална несправедливост и поляризация допринасят за нестабилността. Глобално разбиране с неясни последствия често си съперничи с интереса от принадлеженето на една конкретна и ясно определена група.

По какъв начин ще определим идентичността си в този променящ се свят? Какви критерии и ориентири можем да намерим? Как ще се измени разбирането на идентичността? Ще успеем ли да развием едно отворено разбиране за живота си, в постоянен диалог и промяна чрез другите? Ще е възможно ли да възвърнем увереността си в нашите културни корени и в същото време да чувстваме една глобална отговорност и принадлежност като жители на Европа, като жители на света?

Власт: малцинства и мнозинства

В един разнообразен свят, където държим на различията си, въпроса за властта има голямо значение. Има значение дали принадлежим към по-силната или по-слабата страна, дали нашите културни модели и навици са на мнозинството или на малцинството. По този начин се образуват нови конфликти или се появяват стари, религиозната или етническа принадлежност става причина за война и насилие, както между, така и вътре в отделни региони и държави. Говори се за „сблъсък на цивилизацията“ и „война на културите“. Причиняват се много страдания, човешките права постоянно се потъпкват, защото многообразието на равни начала не е било уважено и защото мнозинствата винаги са използвали властта си за сметка на малцинствата.

Тези права ще се приемат ли някога за нормални и ще ни доведе ли признаването на културното многообразие до мирно и обогатяващо съжителство? Можем ли да открием себе си в срещата с различието, без взаимно да се нараняваме и заплашваме? Ще разберем ли, че земното кълбо е достатъчно голямо за всички видове културни изрази? Ще успеем ли да договорим общо определение на човешките права? И накрая, Европа ще може ли да се поучи от миналите си и настоящи отношения с другите континенти и от кръвта, пролята поради неспособността да се справим с многообразието?

Всички тези кратки бележки и въпроси са обединени в обща рамка на взаимни зависимости, създаващи една сложност, която надминава тези няколко реда. Политиката среща Културата, Културата среща Икономиката и обратно. Всички тези неща поражда въпроси у всеки от нас. И може би не винаги има отговори.

Как можем да допринесем за Европа, за света, в който искаме да живеем?

Межкултурното обучение като един от начините за съдействие

Очевидно, гледната точка представена тук относно тенденциите не е неутрална, както не са и повдигнатите въпроси. Те са базирани на ценностите, които Европейските институции защитават и към които се стремят, като по този начин предават едно политическо послание: това, че ние – като отделни личности срещащи други – сме също и граждани, живеещи заедно в общност, в постоянно взаимодействие. Ето защо ние носим общи отговорности за това как изглеждат обществата ни.

Липсата на мир значи война. Но значи ли липсата на война автоматично мир? Как определяме мира? Той значи ли само „не ме наранявай и аз няма да те наранявам“? Или копнеем за повече и имаме друго виждане за съвместно живеене? Ако приемем, че взаимните зависимости на днешния свят докосват и въвличат всички ни, тогава може би трябва да потърсим нови начини за съжителство и да разбираме другия като някой когото дълбоко да уважаваме във всичките му различия.

Разбирайки другите и себе си малко по-добре, „межкултурното обучение“ може да бъде един от инструментите в усилията ни да разберем сложността на съвременния свят. То даже може да бъде един от ключовете, за отваряне на вратата към едно ново общество. „Межкултурното обучение“ може да ни позволи по-добре да посрещнем предизвикателствата на днешните реалности. Можем да го разбираме не само като упълномощаване за лично справяне с новите обстоятелства и процеси, но и за справяне с възможността за такава промяна, която да има положително и конструктивно въздействие върху обществата ни. Нашите „межкултурни способности за обучение“ днес са ни необходими повече от когато и да било.

В този смисъл, междукултурното обучение е процес на лично израстване с ефект върху обкръжаващите ни. То винаги ни подканва да се замислим защо искаме да се занимаваме с него, какви нагласи имаме, и какво искаме да постигнем чрез него. Междукултурното обучение не е просто придобивка или луксозно занимание за малцина, работещи в международна обстановка, а е важно за начина, по който съжителстваме в обществата си.

Надяваме се, че междукултурното обучение – и това издание – ще допринесат за отговор на поне някои от повдигнатите тук въпроси. То може да помогне за посрещане на предизвикателствата, с които се сблъскваме, може да ви въведе в мечтата за друго общество, и със сигурност ще ви накара да си зададете нови въпроси.

1.3. Младите хора и межкултурното обучение: предизвикателства

Като цяло, младите хора изживяват нещата много по-интензивно и са отворени за всякакви промени. Често те са икономически и социално зависими и чувствителни към обстоятелствата, в които са поставени. Често те са първите които губят или печелят от новите процеси. Ако погледнем нарастващата безработица в Германия или икономическите чудеса и провали в Русия, именно младите хора са тези, които печелят и губят едновременно.

Младите са тези, които празнуват глобалната култура в дънки и с рейв парти-та; те бяха тези, които първи изкачиха Берлинската стена. Те учат в чужбина или емигрират, те престъпват границите, било с валидни паспорти, било нелегално на малки, авантюристични лодки. Следователно, точно младите са най-отворени за процеса на межкултурно обучение, за взаимно опознаване, за откриване и изследване на многообразието.

Но начина, по който много млади хора живеят при различни обстоятелства, не винаги осигурява правилните условия за богатия, но труден процес на межкултурно обучение. Когато говорим за межкултурно обучение и работа с младите, ние говорим за това младите хора да могат да се справят с техните сложни и разнообразни потекла, а това значи да трябва да приемаш неща, които могат да изглеждат противоречиви.

По-долу представяме някои основни насоки, изведени от работата ни с млади хора, както и резултатите от социологическо изследване и изследване на млади хора. Но нека не забравяме – това са тенденции и не обхващат всички хора. От една страна те показват различните обществени процеси, с които младежите трябва да се справят, а от друга как тези

процеси се отнасят към – и често си противоречат с – основни елементи на межкултурното обучение (което ще бъде показано и разбрано в по-следващите глави, в които се говори за теориите и образователните принципи на межкултурното обучение).

- Съвременната култура поставя ударение върху бързината, силните чувства и мигновените резултати, представяйки света по-скоро като серия от интензивни моменти без взаимна свързаност. Това емоционално пренасищане е противопоставено на нуждата за рационални обяснения. Межкултурното обучение е постоянен и бавен процес, пълен със спадове. Той включва и разума и чувствата, в значимостта им, която имат във живота.
- В по-голямата си част, образованието, което хората получават дава отговори, готови понятия и прости модели на обяснение. Медиите и рекламите работят опростенчески, задълбочавайки стереотипите и предразсъдъците. Межкултурното обучение се занимава с многообразието и различието; с плурализма, сложността и отворените въпроси; и, в крайна сметка, с осмислянето и промяната.
- Когато младите се третират като консуматори, индивидуалните – предимно материалистични – желания са основен приоритет. Един особен тип свобода се пропагандира: „посилния оцелява”. Професионалната и икономическа несигурност подсилват конкуренцията. Межкултурното обучение е за вас и мен, за взаимоотношения и солидарност, за сериозно приемане на другия.
- Младите по-трудно намират критерии и принципи в юношеските си години; преживяванията и усещането за реал-

ността са по-фрагментарни. Хората жадуват за хармония и стабилност. Межкултурното обучение се занимава с формирането и промяната на личната идентичност; с разбиране на значимите промени; с приемане на напреженията и противоречията.

- Обществото дава малко примери на младите и им оставя малко пространство за изразяване и поощряване на многообразието, за настояване на правото да бъдеш или да действаш различно, за разбирането на равните възможности, вместо на доминирането. Межкултурното обучение е за различието, за различните жизнени ситуации и за културен релативизъм.
- Младите хора се чувстват доста безпомощни по отношение на обществения живот. В днешната сложна мрежа на реалността е трудно да се идентифицират политическата отговорност и възможностите за лично участие. Межкултурното обучение е за демокрацията и гражданствеността; тя предполага открито несъгласие с потисничеството, изолацията и механизмите, които ги поддържат.
- Политическите и публичните дискусии опростяват фактите и рядко търсят причините. Историческата памет, която се предава на младите е кратка и едностранчива. И двата фактора не подготвят младите хора за сложната реалност. Межкултурното обу-

чение се занимава с паметта – със запомнянето, но и преодоляването на паметта за едно по-добро бъдеще. В европейски контекст, межкултурното обучение значи както дълбоко осмисляне на отношението между Изтока и Запада, така и готовността да се влезе в истински диалог за нашата обща и различна история.

Може да се каже още много. Представените насоки могат да се видят и почувстват различно в различните държави и социални реалности и техния списък не е нито пълен нито единствен. И все пак, те ни карат да се замислим за състоянието на нашите общества и за отношението на межкултурното обучение към тях, особено в очите на младите хора.

Процесите на межкултурно обучение с млади хора трябва да се основават на реалностите на тези хора. Една добре планирана ситуация на межкултурно обучение трябва, следователно, както да се справя така и да интегрира противоречащи си тенденции. Когато те се обсъждат открито, те могат да станат отправни точки за честен межкултурен диалог.

Днешната ситуация е предизвикателство за младите, за Европа и за межкултурното обучение. И точно затова работата с него е толкова необходима.